

Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi

Tuğba FİGANKAPLAN*

Özet

Bu çalışmanın amacı kurumsal kalite faktörlerinin ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde etkili olup olmadığını incelemektir. Bu amaçla, Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda, Portekiz ve Türkiye olmak üzere toplam 11 ülkede 1990-2015 dönemini kapsayan sürede ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasında bir ilişki olup olmadığı Mankiw-Romer-Weil (MRW) büyüme modeli kullanılarak panel veri analiziyle ekonometrik açıdan araştırılmıştır. Bu çalışmada, kurumsal kalite faktörlerinden mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönde bir ilişki olduğu ekonometrik olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Kurumsal Kalite, MRW Büyüme Modeli, Panel Veri Analizi*

JEL Sınıflandırması: *N24, O17, O43*

Abstract - The Intermingling Relationship of Economic Growth and Institutional Quality: A Panel Data Analysis

The purpose of this study is to investigate the relationship between economic growth and institutional quality. In this study, the relationship between economic growth and institutional quality is analyzed econometrically by using Mankiw-Romer-Weil (MRW) growth model and employing panel data regression analysis in the sample of 11 countries including Germany, Belgium, France, England, Spain, Ireland, Italy, Greece, Netherlands, Portugal and Turkey for the period between the years 1990 and 2015. Analysis results imply that protection of property rights, rule of law and control of corruption have a positive effect on economic growth, but judicial independence and regulatory quality have a negative effect.

Keywords: *Economic Growth, Institutional Quality, MRW Growth Model, Panel Data Analysis*

JEL Classification: *N24, O17, O43*

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi

1. Giriş

Küresel kriz niteliği taşıyan 2008 finans krizi, hakim uluslararası ekonomi paradigmalarının yeniden tartışılmaya başlanmasına yol açmıştır. Bu sorgulamanın başlıca sebebi, aşırı finansallaşma ve finansal sektör ile reel sektör arasındaki dengenin bozulması sonucunda serbest piyasa modelinin uğradığı ciddi güç ve itibar kaybıdır. Neoliberal küreselleşme politikalarının bir yandan aşırı finansallaşmaya yol açarken, diğer yandan devletin piyasalar üzerindeki denetim etkinliğini zayıflatması, 2008 krizinin her aşamasında özellikle gelişmiş ülkelerde ciddi ekonomik kayıplara sebep olmuştur. Krizin ağır tahribat yarattığı ülkelerde, işsizliğin boyutlarının sosyal dokuyu tahrip eder seviyeye yükselmesi, servet ve gelir eşitsizliğinin çok daha görünür hale gelmesi uluslararası finans piyasalarının dayandığı esaslar konusunda da soru işaretleri yaratmıştır.

Bu tartışmalarda dikkat çeken hususlardan biri de kurumların ve kurumsal faktörlerin krizlerin oluşmasındaki rolü ve etkisidir. Krizlerin sebepleri bir takım iktisadi etmenlere dayandırılarak açıklandığında bile, bu iktisadi etmenlerin oluşmasına yol açan faktörler açıklanmış olmamaktadır. Bu faktörlerden biri olarak kurumlar gösterilmektedir. Kurumların oluşması, işleyişi ve etkinlikleri, içinde buldukları toplumların yapısına göre farklılık sergilemektedir. Bu durum kurumların, ülke ekonomilerine etkisinin de farklı olmasına yol açmaktadır (Law ve Bany-Ariffin, 2008).

Kurumsal kalite, en genel anlamda, kurumların etki alanındaki faaliyetlerin olumlu yönde gelişimi, kurumların etkin şekilde işleyebilmesi ve kural setlerinin isabetli ve uygulanabilir olması şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışmada kurumsal kalite faktörlerinin ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bu amaçla, Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda, Portekiz ve Türkiye olmak üzere toplam 11 ülkede 1990-2015 dönemini kapsayan sürede ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasında bir ilişki olup olmadığı Mankiw-Romer-Weil (MRW) büyüme modeli kullanılarak panel veri analiziyle ekonometrik açıdan araştırılmıştır. Model kapsamında incelenecek bağımlı değişken, reel kişi başı GSMH değerinde gözlemlenen değişimdir; bağımsız değişkenler ise fiziki sermaye, işgücü, beşeri sermaye ile kurumsal kalite faktörleri olarak yargı bağımsızlığı, mülkiyet haklarının korunması, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolüdür.

Çalışmanın ikinci bölümünde konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara değinilmiştir. Üçüncü bölümde kurumsal kalite kavramı ve analiz kapsamında kullanılan kurumsal kalite faktörleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, çalışmanın uygulama

kısmına ait büyüme modeli, veri seti ve metodoloji açıklanarak analiz kapsamındaki ülkelerde, kurumsal kalite yapısı ile ekonomik büyüme etkileşiminin ekonometrik olarak sınaması yapılmıştır. Çalışma, genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle bitmektedir.

2. Literatür Özeti

Kurumların ekonomik performans üzerindeki etkilerini konu alan çalışmaların büyük çoğunluğu, kurumlar ile büyüme arasında pozitif bulgular ortaya koymuştur. Bu çalışmalarda kurumsal kalitenin ampirik düzeyde kavramsallaştırılması için kullanılan ölçüt, kurumların fonksiyonlarından beklenen faydanın kurumsal kalite faktörü olarak belirlenmesidir. Bu bağlamda literatürde en sık kullanılan kurumsal kalite faktörlerinin politik istikrar, sivil ve siyasal özgürlükler, demokrasinin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı, bürokrasinin ve düzenleme altyapısının kalitesi, katılım, şeffaflık ve hesapverebilirlik, mülkiyet haklarının korunması, yolsuzluk düzeyi olduğu görülmektedir.

Shimpalee ve Breuer (2006), krizlerin oluşmasında kurumsal faktörlerin etkisini inceledikleri çalışmalarında, 13 kurumsal faktörü dikkate alarak 30'dan fazla ülke ve 1984-2002 arasındaki dönemi kapsayan bir analiz yapmışlardır. Bu çalışmada, dikkate alınan kurumsal faktörler bürokratik kalite, hükümet istikrarı, yolsuzluk, kamu düzeni, etnik gerilimler, iç çatışmalar, dış çatışmalar, döviz kuru rejimi, sermaye kontrolleri, merkez bankasının bağımsızlığı, mevduat sigorta sistemi, finansal liberalizasyon ve hukuk sistemidir. Kurumsal faktörlerin kriz olasılığını önemli ölçüde etkilediği ve zayıf kurumların krizlerin etkisini artırdığı sonucuna ulaşılan bu çalışmada, kurumların iki nedenden dolayı krizleri etkilediği ifade edilmiştir. Birincisi kurumlar, ulusal ekonominin sağlıklı işleyebilmesi açısından önemli etkiye sahip olduğundan, zayıf kurumlar, zayıf ekonomik temeller oluşturarak krizlere yol açmaktadır. İkincisi kurumlar, gelecekteki ekonomik işleyişin öngörülmesinde bilgilendirici bir rol oynayabildiğinden kurumlar aracılığıyla beklentiler şekillendirilebilir. Sonuç olarak zayıf kurumlara sahip ekonomilerde kurumlar, piyasa beklentilerinde istikrarsızlık, belirsizlik artışı ile kriz olma olasılığını ve krize yol açabilen spekülasyon sermaye çıkışlarını daha olası hale getirmektedir. Öte yandan kurumsal açıdan daha sağlam temelleri olan ekonomilerde kurumlar, beklentileri bir istikrara kavuşturarak, piyasaya yönelik belirsizlikleri azaltarak kriz olma olasılığını ve spekülasyon sermaye çıkışlarını minimum düzeye indirerek ekonomilere katkı sağlamaktadır. Zayıf kurumların kriz ortamında çok daha büyük kayıplara yol açtığı vurgulandığı bu çalışmada, hükümet istikrarsızlığı, hukuk düzeninin etkin olmayışı, yaygın yolsuzluk ve fiili sabit döviz kuru rejimi, kriz olasılığını artıran kurumsal faktörler olarak gösterilmiştir.

Ayrıca Shimpalee ve Breuer (2007) 40 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1984-2002 arasındaki dönemde, bürokratik kalite, yolsuzluk, etnik gerilim, iç çatışmalar, dış çatışmalar, hükümet istikrarı ve hukuk düzenini içeren 7 kurumsal faktörün kriz öncesinde ve sonrasındaki değişimini ve etkileşimini incelemişlerdir. Netice itibarıyla hükümet istikrarı, hukuk düzeni, bürokratik kalite ve yolsuzluğun kriz olasılığını artıran en belirgin kurumsal faktörler olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre zayıf kurumsal yapının oluşmasına yol açan bu faktörler, risk, belirsizlik ve kaynakların yanlış tahsisi gibi sorunlara neden olması ve iktisadi problemlerin çözümünde engel teşkil etmesi sebebiyle krizler için zemin oluşturmaktadır.

Bussiere ve Mulder (1999) politik istikrarsızlığın ekonomik kırılganlık üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, politik istikrarsızlığın nedenleri olarak likidite yetersizliği ve reel döviz kurunun değer kazanması gibi iktisadi etkenlerin yanı sıra zayıf kurumları da göstermişlerdir. 1994’de Meksika’da yaşanan “tekila krizi” ve 1997 Asya krizi özelinde yaptıkları çalışmada, bir ekonomi değerlendirilirken politik ve ekonomik değişkenlerin birlikte ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir. Siyasi kutuplaşma düzeyi, hükümet etkinliği ve yürütme erkinin uyumu, siyasi rejim ve seçim sistemi ile seçim süreçlerinin ekonomik yapıyı etkileyen önemli kurumsal faktörler olduğunu ifade etmişlerdir.

Acemoğlu vd. (2003) ise, ülkelerin kurumsal kalite faktörleri ile makroekonomik durumları arasındaki ilişkiyi incelemişler ve makroekonomik dalgalanmaların sebebi olarak zayıf bir kurumsal yapıya sahip olmalarını göstermişlerdir. Zayıf kurumsal yapının özellikleri olarak mülkiyet haklarının korunması konusundaki eksiklikler, yolsuzluklar ve yüksek derecedeki siyasi istikrarsızlıklar belirtilmiştir. Zayıf bir kurumsal yapının iktisadi istikrarsızlığa ve olumsuz makroekonomik gelişmelere yol açmasının sebebi, kurumsal açıdan zayıf ülkelerde, politikacılar ve/veya seçkin sınıfı oluşturanlar, devletin kontrol ve idaresini kendi menfaatleri çevresinde kullanarak, toplumsal kaynakları verimsiz, etkisiz alanlarda değerlendirmektedir. Bu da olumsuz makroekonomik koşullara, kırılganlıklara ve krizlere neden olabilmektedir. Makroekonomik politikalarda ortaya çıkan bozulma da kurumsal yapıdaki zayıflık ile birleşerek, istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Acemoğlu (2008) diğer bir çalışmada, ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklamada, kurumsal kalite düzeyinin, şans, coğrafya ve kültür faktörlerine göre daha etkili olduğunu ampirik çalışmalarla desteklemektedir. Buna göre, ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklamada ele almış olduğu örnekte, kişi başına düşen gelir ile mülkiyet hakları arasındaki ilişkiyi değerlendirmektedir. Mülkiyet haklarının daha güvenli olduğu,

bir başka ifade ile daha iyi iktisadi kurumlara sahip olan ülkelerin daha yüksek gelire sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kurumlar, ülkelerarası büyüme farklılıklarının temel nedenlerinden biri olduğundan, toplumun üyeleri yani bireyler, birlikte yapacakları kurumsal düzenlemeler ile daha iyi ekonomik sonuçlar ortaya çıkarabilir ve birlikte karar vererek reformlar gerçekleştirebilirler. Ayrıca ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıklarının açıklanması amacıyla yapılan analizlere coğrafya ve kültür değişkenlerinin de dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun nedeni, kurumların ve gelirin belirleyicisi niteliğindeki coğrafya veya kültür faktörlerinin aynı zamanda, iktisadi kurumlar arasındaki ilişkinin de belirleyicisi olmasıdır.

Calvo ve Mishkin (2003), döviz kuru rejimleri ve kurumsal faktörler ile krizler arasındaki ilişkiyi değerlendirdikleri çalışmalarında, makroekonomik istikrarı sağlamada ve krizleri önlemede, mali ve finansal istikrarla ilgili kurumların sağlamlığının döviz kuru rejiminden daha önemli bir etken olduğunu tespit etmişlerdir. Sabit döviz kuru veya dalgalı döviz kuru rejimlerinden hangisinin uygulanacağı konusunda yapılacak seçimin, ülkenin ekonomik, politik ve kurumsal yapısını iyi anlamayı gerektirdiğini ve döviz kuru rejiminin başarısının kurumsal faktörler ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çalışmada, makroekonomik istikrarın sağlanmasında finansal düzenlemeler, mali kısıtlar, sürdürülebilir ve öngörülebilir bir para politikasının mevcudiyeti ile ticari açıklıktan oluşan dört kurumsal faktörün döviz kuru rejiminden daha önemli ve öncelikli belirleyiciler olduğunu belirtmişlerdir.

Alesina ve Wagner (2003), ülkelerin döviz kuru rejimlerinin gerekliliklerini yerine getirememelerinin nedenleri konusunda yaptıkları çalışmada, iktisadi, sosyal ve politik alanlarda kurumsal kalitesi düşük olan ülkelerde, döviz kurunu belirli bir bant aralığında tutmanın oldukça zor olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunun sebebi olarak da zayıf ekonomik kurumların zayıf ekonomik yönetime ve ekonomik istikrarsızlığa yol açtığını ve bunun da parasal istikrarı ve döviz kuru istikrarını zedelediğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan iyi kurumsal yapıya sahip ülkelerin döviz kurunu sabitlemeye veya müdahale etmeye gerek duymadan, dalgalanmaya bırakabildiklerini ve dalgalanmalarında çoğunlukla beklenilenden daha düşük olduğunu belirtmişlerdir.

Rodrik vd. (2004) ise kurumların, coğrafi konumun ve ticaretin ülkelerin gelir seviyesi üzerindeki belirleyici etkisini incelemişlerdir. Buna göre kurumların kalitesinin, diğer iki unsura kıyasla, gelir seviyesi üzerinde çok daha belirleyici olduğunu tespit etmişlerdir. Kurumsal kalite tesis edildiğinde, coğrafi konumdan kaynaklanan faktörlerin gelir seviyesi üzerindeki doğrudan etkisinin sınırlı olduğunu, ancak kurumsal kaliteyi etkilemek suretiyle dolaylı etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde

kurumsal kalitenin varlığı halinde, ticaretin gelir seviyesi üzerindeki etkisinin, ancak ticarete ilişkin kurumların etkinliğiyle orantılı olduğunu ifade etmişlerdir.

Knack ve Keefer (1995)'a göre, kurumsal kaliteyi oluşturan unsurlar hukukun üstünlüğü, yolsuzluk düzeyi, bürokratik kalite, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği ile hükümet tarafından varlıkların kamulaştırılması riskidir. Hukukun üstünlüğü, sözleşme ve mülkiyet haklarının korunması ve bunlara dair çıkan anlaşmazlıkların çözümünde etkin bir sistemin kurulması esasına dayanmaktadır. Mülkiyet haklarının iyi korunması, yatırımcıları mal ve sermaye biriktirmeye yönlereceğinden, fiziki ve beşeri sermaye birikiminin artmasına yol açacaktır. Diğer taraftan sözkonusu korumanın bulunmaması, yatırımcıları daha az karlı olsa bile üretim haricindeki ticari aktivitelere yöneltecektir. Dolayısıyla sözleşme ve mülkiyet hakları, yatırımları ve uzmanlaşmayı doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda hukukun üstünlüğü, büyümeyi etkileyen en önemli kurumsal faktör olarak belirtilmiştir.

Diğer çalışmalarında Knack ve Keefer (1998), gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatmalarında en önemli etkenin, ekonomik aktivitelerin gerçekleştiği kurumsal çevre olduğunu belirtmişlerdir. Gelişmemiş ekonomiler, gelişmiş ekonomilere kıyasla sahip oldukları ileri teknolojiye ucuz maliyetle erişim avantajından, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun yaygınlığı, kamulaştırma riski ve sözleşme güvencesini içeren kurumsal kalite unsurlarından yoksun olmaları sebebiyle yararlanamamaktadırlar. Ayrıca sözleşme ve mülkiyet haklarının korunmasındaki yetersizlik, sözkonusu ülkelerde beşeri ve fiziki sermaye birikimi ile yabancı yatırımların düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada, ekonomik büyümenin kendiliğinden iyi kurumlar yarattığına dair bir bulguya rastlamadıklarını, aksine iyi kurumların ekonomik büyümeyi hızlandırdığını ifade etmişlerdir.

Hall ve Jones (1998), üretim miktarının ülkeler arasında farklılık göstermesinin nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında, sermaye birikimi, verimlilik ve işçi başına üretim miktarındaki farklılıkların arka planında yatan asıl nedenin kurumlar ve hükümet politikalarının oluşturduğu sosyal altyapı olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal altyapı, bireylerin yetenek edinecekleri, yeni ürün ve hizmetler geliştirecekleri, firmaların ise sermaye birikimi sağlayacakları ve üretim yapacakları ekonomik faaliyetlerin gerçekleşeceği çevreyi şekillendirmektedir. Yürütme erkinin yozlaştığı, ticarete sınırlamaların getirildiği, sözleşme güvencesinin bulunmadığı ve ekonomiye devlet müdahalesinin olduğu sosyal altyapılara sahip ülkelerin üretim düzeyinin Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Doğu Asya ülkelerinin üretim düzeyinin altında kalacağını ifade etmiş-

lerdir. Ülkelerin uzun vadede işçi başına yüksek seviyede üretim yapabilmelerinin sebebi, yüksek düzeylerde fiziki ve beşeri sermaye yatırım oranları gerçekleştirmeleri ve yüksek verimlilik düzeyinde üretim yapabilmeleridir. Yatırım oranları ve verimlilik düzeyleri ise ekonomik faaliyetlere ilişkin kurumlar ve hükümet politikaları tarafından belirlenir. Dolayısıyla uzun vadede ekonomik performansın öncelikli ve temel belirleyicisi, kurumları ve hükümet politikalarını içeren sosyal yapılarıdır.

Aghion, Alesina ve Trebbi (2007) çalışmalarında, kurumların ülkelerin büyüme hızları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, büyümenin itici gücünün inovasyon olduğu bir büyüme modeli geliştirmişlerdir. Bu modele göre politik ve sivil haklar ile ekonomik özgürlükler, büyümeyi inovasyonlar üzerinden etkilemektedir. Ülkenin inovasyon yapabilme kapasitesi ise dünya genelindeki teknoloji sınırına uzaklığına bağlıdır. Bu modelin ampirik uygulaması, teknoloji sınırına uzaklık ile özgürlükler ve haklar etkileşiminin büyüme üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu modelde büyüme ile haklar ve özgürlükler arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, ülke teknoloji sınırından ne kadar uzaksa, politik ve sivil hakların artışı büyümeyi o denli azaltır. Ülke teknoloji sınırına yakın ise özgürlüklerde bir artış büyümeyi artırır.

Du (2010), kurumsal kalite ve ekonomik krizler arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. BERI (Business Environmental Risk Intelligence) ve ICRG (International Country Risk Guide)'nin veri setlerinden yararlanılarak yolsuzluk, bürokratik kalite, mülkiyet hakları ve diğer kurumsal faktörlerin ele alındığı çalışmada, 35 ülkenin 1972-2005 yılları arasındaki kurumsal değişkenlere ait verileri, panel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Sonuç olarak kurumsal değişkenler ve ekonomik kırılganlıklar arasında güçlü bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre bürokratik kalitenin artması, mülkiyet haklarının daha iyi korunması, yolsuzluk seviyesinin düşmesi ve belirsizliğin azaltılması, üretim düzeyini ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Gelir seviyesi düşük olan ülkelerde kurumsal kalite ve büyüme arasındaki etkinin daha belirgin olduğu öne sürülmüştür.

Dawson (2013) çalışmasında özgürlükler ve özgürlüklere ilişkin kurumsal faktörler çerçevesinde iktisadi büyümenin belirleyicilerini araştırmıştır. BERI (Business Environmental Risk Intelligence) ve ICRG (International Country Risk Guide)'nin sunduğu 100 ülkeye ait 1980-2010 yılları arasındaki birçok kurumsal kalite unsuruna ait veriler kullanılarak, panel veri analiz yöntemi ile test yapılmıştır. Sonuç olarak, hukukun üstünlüğü göstergesinin büyüme üzerinde belirgin bir şekilde etkili olduğu, ancak diğer göstergelerin daha az etkili olduğu ifade edilmiştir. Diğer yandan bazılarının ise negatif yönde etkili olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin politik özgürlükler, iktisadi

büyümeyi düşük seviyede etkilerken, ılımlı bir demokrasi düzeyinin daha da artırılması büyüme negatif yönde etkilemektedir.

Özetle, çeşitli kurumsal kalite unsurları ve ekonomik büyüme arasında önemli bağlantı söz konusudur. Literatürdeki çalışmalar çerçevesinde, bazı kurumsal kalite faktörleri iktisadi büyüme üzerinde doğrudan ve belirgin bir etkiye sahipken, bazı kurumsal göstergeler ile ilişki daha düşük düzeydedir. Kurumsal unsurlar ile büyüme arasında negatif bir ilişki tespit eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak, literatür çalışmaları genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine dair sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

3. Kurumsal Kalite

Kurumsal kalite, en genel anlamda, kurumların etki alanındaki faaliyetlerin olumlu yönde gelişimi, kurumların etkin şekilde işleyebilmesi ve kural setlerinin isabetli ve uygulanabilir olması şeklinde tanımlanabilir (Chong ve Calderon, 2000). Kurumsal kalite göstergelerinin çok çeşitli olması ve farklılıklar arz etmesi ölçümünü de zorlaştırmaktadır. Bu ölçümü gerçekleştirmek için çeşitli endeksler oluşturulmuştur. Fraser Enstitüsü (Fraser Institute) tarafından hazırlanan Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi (Economic Freedom Index of the World) ve Dünya Bankası'nın sunduğu Küresel Yönetişim Göstergeleri (Worldwide Governance Indicators) literatürde en sık kullanılan endekslerdendir. Bu çalışma kapsamında kullanılan kurumsal kalite göstergeleri ve bunları yayınlayan kaynaklar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Kurumsal Kalite Göstergeleri ve Kaynakları

Kurumsal Kalite Göstergeleri	Kaynak
Yargı Bağımsızlığı (Judicial Independence)	Fraser Enstitüsü (Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi)
Mülkiyet Haklarının Korunması (Protection of Property Rights)	Fraser Enstitüsü (Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi)
Düzenleme Kalitesi (Regulatory Quality)	Dünya Bankası (Küresel Yönetişim Göstergeleri)
Hukukun Üstünlüğü (Rule of Law)	Dünya Bankası (Küresel Yönetişim Göstergeleri)
Yolsuzluğun Kontrolü (Control of Corruption)	Dünya Bankası (Küresel Yönetişim Göstergeleri)

Bu iki kurumun endekslerinin tercih edilmesinin başlıca iki sebebi vardır. Birincisi, her iki kurumun veri setlerinin oldukça geniş bir değişkenler kümesinden yararlanılarak elde edilmiş olmalarıdır. İkincisi ise literatürde çok sayıda çalışmada tercih edilmiş olmalarıdır. Bu çalışmada yer alan kurumsal kalite göstergelerinin tanımları, bunları yayınlayan endekslerdeki tanımlar esas alınarak yapılmıştır.

Fraser Enstitüsü tarafından 1970 yılından itibaren yayınlanan ve 159 ülke ve bölgeyi içeren Ekonomik Özgürlükler Endeksi literatürde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu endeks, demokratikleşme düzeyi, ekonomik özgürlükler, sivil ve politik haklar ile ilgili konuları içeren toplam 24 bileşenden oluşmaktadır. Endeks ülkeleri 1 ila 10 arasında puanlar vererek değerlendirmektedir. Bu bağlamda 10 en yüksek (en güçlü), 1 en düşük (en zayıf) dereceyi ifade etmektedir. Endeks, 1995 yılına kadar 5 yılda bir yayınlanırken, bu tarihten sonra yıllık olarak yayınlanmaya başlanılmıştır. Bu nedenle 1990-1995 arasındaki döneme ait veriler, beşer yıllık dönemlerdeki değişim oranları dikkate alınarak yıllık hale getirilmiş, bu suretle aradaki yıllar tamamlanmıştır. Bu çalışma kapsamına Ekonomik Özgürlükler Endeksi'nin yargı bağımsızlığı ve mülkiyet haklarının korunması bileşenleri alınmıştır.

Yargı bağımsızlığı, bireyler arasındaki ve bireyler ile devlet arasındaki anlaşmazlıkların tarafsız bir şekilde çözülmesini temin edecek bir yargı sisteminin kurulup işletilmesi açısından değerlendirilmektedir. Yargı mekanizmasını düzenleyen hukuk hükümlerinin kalitesi, yargı bürokrasisinin kalitesi ve yeterliliği, yargı sisteminin siyasi baskıdan ve müdahalelerden bağımsız olması ve yargı sistemine ilişkin güveni ölçen göstergelerden oluşur. Bir ekonomide yargı bağımsızlığının tesisi, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin bağlayıcılığının ve uygulanabilirliğinin olması gibi sonuçları da beraberinde getirerek ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Mülkiyet hakları, bireylerin haklı bir biçimde sahip oldukları mal ve sermayenin kullanımına ve bunlardan yararlanmaya ilişkin esasları belirlemektedir. Mülkiyet hakları, kişilerin ekonomik faaliyetlerinin ve çalışmalarının sonucunda elde ettikleri gelirden yararlanma haklarını ifade eder. Mülkiyet haklarının korunması, ekonomik özgürlükler ve etkin işleyen bir serbest piyasa sistemi için esas teşkil etmektedir. Bu bağlamda mülkiyet haklarının korunma seviyesi, bireylerin ve firmaların mal ve sermaye biriktirme sürecini doğrudan etkilemektedir. Sermaye birikimi ise bir ülkenin büyüme seviyesini doğrudan etkilemektedir.

Dünya Bankası tarafından 1996 yılından bu yana düzenli şekilde yıllık olarak yayınlanan Küresel Yönetişim Göstergeleri endeksi 200'den fazla ülke ve bölgeyi içermektedir. Endeks yönetim alanında hesap verebilirlik, siyasi istikrar, hükümet etkin-

liği, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü olmak üzere 6 bileşenden oluşmaktadır. Sözkonusu endeks ülkeleri -2.5 (en zayıf) ila 2.5 (en güçlü) arasında derecelendirmektedir. Bu çalışma kapsamında düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü bileşenleri kullanılmıştır. Sözkonusu bileşenlere ilişkin Endeks, Dünya Bankası tarafından 1996 yılından itibaren düzenli şekilde yıllık olarak yayınlanmaya başlanıldığından, 1990-1995 arasındaki döneme ait verilerdeki eksik yıllar, sonraki dönemlerdeki yıllık ortalama değişim oranları dikkate alınarak tamamlanmıştır.

Düzenleme kalitesi, hükümetlerin özel sektörün gelişmesine olanak tanıyan ve teşvik eden doğru ve uygun politikalar ve yasal düzenlemeler yapma ve uygulama kapasitesini değerlendirmektedir. Bu bağlamda dış ticaret, kalkınma, para politikası rejimi, fiyat kontrolleri, bankacılık denetimi gibi alanlara ilişkin politikaların ve yasal mevzuatın yansımalarını ölçmeye yönelik göstergeleri içerir.

Hukukun üstünlüğü, sivil ve suçla ilgili olaylarda hukuk kurallarının ne kadar geçerli olduğu, bireylerin hukuk kurallarına ne derece güvendiği ve uyduğu, polis teşkilatının sivil otoritelerce ne kadar denetlendiği, suç işleme sıklığı, adli sistemin etkinliği ve işlerliği, yasalar önünde eşitlik gibi kriterler esas alınarak değerlendirilmektedir.

Yolsuzluğun kontrolü, kamu yetkilerine haiz olanların bunu kişisel çıkar sağlamak amacıyla kullanmaları, devletin belli bir bürokratik elit veya özel grup tarafından ele geçirilmiş olması, hükümetin yolsuzluğu engellemeye yönelik politikalarının yeterliliği şeklinde tanımlanan yolsuzluğa ilişkin algılamaları ölçer. Yolsuzluğun kontrolündeki ve yolsuzlukla mücadeledeki etkinlik, bürokratik kalite seviyesinin de bir göstergesidir. Yolsuzluklar, ekonomik ortamın bozulmasına yol açması, ekonomik hizmetlerin sunulmasındaki etkinliği ve verimliliği azaltması, siyasi yönetimin istikrarsız hale gelmesi gibi sonuçlar doğurmak suretiyle ekonomik büyümeyi etkiler.

4. Ampirik Analiz

Bu çalışmanın temel hipotezi, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyümeyi etkilediğidir. Bu analize ilişkin büyüme modeli, yöntem ve veri seti aşağıda açıklanmıştır.

4.1. Büyüme Modeli

Ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin miktarındaki ve verimliliklerindeki artıştan kaynaklanır. Örnek olarak istihdam artışı ve fiziki sermaye stokundaki artış üretim faktörlerinin miktarındaki artışı temsil ederken, işgücünün niteliklerinin artması veya

daha iyi ekonomik politikalar verimlilik artışını temsil eder. Dolayısıyla bir ekonomik büyüme modelinin açıklayıcı gücü, dikkate aldığı üretim faktörlerinin niteliği ve niceliği ile doğrudan bağlantılıdır.

Ampirik araştırmalarda çok sık kullanılan büyüme modellerinden biri, klasik Solow büyüme modeli olarak adlandırılan neoklasik büyüme modelidir. Klasik Solow büyüme modeli, Cobb-Douglas üretim fonksiyonunun iki değişkenli modeline dayanır. Bu modelin temel varsayımları, kapalı bir ekonomi, rekabetçi piyasalar ve rasyonel davranan bireyler, sermaye ve işgücünden oluşan iki üretim faktörünün arasında tam ikame olduğu, üretim faktörlerinin marjinal maliyetleriyle fiyatlandırılması ve azalan verimler kanunudur. Nüfus artışı ve teknolojinin dışsal değişkenler olarak yer aldığı bu modelin üretim fonksiyonu şu şekildedir (Mankiw vd, 1992):

$$Y_t = K_{(t)}^\alpha (A_{(t)} L_{(t)})^{1-\alpha} \quad 0 < \alpha < 1 \quad (\text{iki faktörlü model})$$

Y toplam üretimi, K toplam sermaye miktarını, L toplam işgücünü, A ise teknoloji seviyesini ifade eder. İşgücünün n oranında arttığı ve teknolojik gelişmenin g oranında değiştiği varsayıldığında; işgücünün zaman içindeki değişimi:

$$L(t) = L(0)e^{nt}$$

olurken, teknolojinin zaman içindeki değişimi;

$$A(t) = A(0)e^{gt}$$

olmaktadır. Teknoloji, işgücünü daha efektif yaptığından, işgücü hesabında teknolojik gelişme de dikkate alındığında, AL'ye toplam efektif işgücü miktarı da denilmektedir. Bir birim efektif işgücü miktarını ifade eden $A_{(t)}L_{(t)}$ 'deki değişime n+g oranında gerçekleşir. Solow modeli, toplam üretimin sabit oranının tasarruf (s) edildiğini varsayar. Toplam tasarruf oranı ise toplam yatırımları belirler. Tasarrufların yatırıma dönüşmesi suretiyle sermaye birikiminin artmasıyla ekonomik büyüme gerçekleşir. Bir birim işgücüne düşen sermaye stoku k ile ($k = K / AL$), bir birim işgücüne düşen sermaye miktarı da y ile ($y = Y / AL$) ve sermayenin aşınma oranı da δ ile gösterildiğinde, zaman içinde k'daki değişim;

$$k_{(t)} = sy_{(t)} - (n + g + \delta)k_{(t)} = sk_{(t)}^\alpha - (n + g + \delta)k_{(t)}$$

ile açıklanmaktadır. Solow modelinin varsayımlarına göre, uzun vadede toplam üretimdeki büyüme, denge seviyesine yakınsayacaktır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin sonsuza kadar devam etmeyeceğini ve bir noktada denge değerine (k^*) ulaşacağını varsayar. Denge durumuna ulaşan ekonominin denklemi ise şu şekildedir:

$$sk^{\alpha} = (n + g + \delta)k^* \text{ veya } k^* = [s/(n + g + \delta)]^{1/(1-\alpha)}$$

Buna göre, uzun vadede denge seviyesine ulaşan bir ekonomide, sermaye işgücü oranı tasarruf oranıyla doğru orantılı olarak değişirken, nüfus artış oranıyla ters orantılı değişecektir. Bu nedenle ekonomideki toplam tasarrufların artması yatırımların artmasına neden olarak yüksek sermaye işgücü oranına ulaşılmasını sağlarken, nüfus artışı, işgücü başına düşen sermaye oranını düşürecektir (Mankiw vd, 1992).

Solow büyüme modeli, Gregory Mankiw, David Romer ve David Weil tarafından beşeri sermaye faktörü eklenerek genişletilmiştir. Mankiw, Romer ve Weil yaptıkları ampirik çalışmalarda, beşeri sermaye birikimini ayrı bir değişken olarak Solow büyüme modeline dahil ettiklerinde, tasarruf ve nüfus büyümesi değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, ekonomilerde gözlenen somut durumu daha iyi yansıttığını belirlemişlerdir (Mankiw vd, 1992). Ampirik araştırmalar genişletilmiş Solow büyüme modelinin, üretim faktörlerindeki niteliksel ve niceliksel değişimi kapsadığı için ekonomik büyümenin kaynaklarını açıklamada daha yüksek bir açıklayıcı güce sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Mankiw, 1992).

Bu çalışmada, Mankiw, Romer ve Weil (MRW) modeli olarak adlandırılan, "Genişletilmiş Solow Modeli" şeklinde de ifade edilen büyüme modeli kullanılmıştır. Genişletilmiş Solow Modeline göre, ekonomide toplam tasarruflar, beşeri sermaye birikimi ve fiziksel sermaye birikimi için ayrılmaktadır. Ayrıca beşeri sermaye ve fiziki sermaye arasında mutlak ikamenin olduğu ve aynı aşınma payına sahip olduğu varsayılır. Beşeri sermayeyi de içeren MRW büyüme modeli şu şekildedir:

$$Y_t = K_{(t)}^{\alpha} H_{(t)}^{\beta} (A_{(t)} L_{(t)})^{1-\alpha-\beta} \quad \alpha + \beta < 1 \quad (\text{üç faktörlü model})$$

S_k ulusal gelirin fiziksel sermaye birikimine ayrılan kısmını, S_h ise beşeri sermaye birikimine ayrılan kısmını göstermek üzere;

$$\ln \left[\frac{Y(t)}{L(t)} \right] = \ln A(0) + g_{(t)} \frac{\alpha + \beta}{1 - \alpha - \beta} \ln (n + g + \delta) + \frac{\alpha}{1 - \alpha - \beta} \ln (S_k) + \frac{\beta}{1 - \alpha - \beta} \ln (S_h)$$

Bu eşitlik kişi başına gelirin; nüfus artış hızı (n), teknoloji gelişme hızı (g) ve aşınma oranının (δ) toplamı ile beşeri sermaye ve fiziki sermayeye bağlı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre MRW büyüme modelinde üretim fonksiyonu aşağıda verilen üç açıklayıcı değişkenle ifade edilmiştir.

$$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \epsilon_t$$

Bu eşitlikte α_0 , $(\ln A(0) + g_{(t)})$ 'yi, α_1 , $(\frac{\alpha+\beta}{1-\alpha-\beta})$ 'yi, $\ln(K)$, $[\ln(n+g+\delta)]$ 'yi, α_2 , $(\frac{\alpha}{1-\alpha-\beta})$ 'yi, $\ln(L)$, $\ln(S_k)$ 'yi ve α_3 , $(\frac{\beta}{1-\alpha-\beta})$ 'yi, $\ln(H)$ 'da $\ln(S_h)$ 'i ifade etmektedir. Teorik olarak $\alpha_1 > 0$, $\alpha_2 < 0$ ve $\alpha_3 > 0$ kabul edilmektedir.

MRW modelinde kullanılan kişi başı GSMH ve fiziki sermaye yatırım oranı (K) göstergeleri, Dünya Bankası'nın veri tabanı Dünya Gelişmişlik Göstergeleri (World Development Indicators, WDI)'den alınmıştır. İşgücü verisi (L), OECD veri setinden elde edilen nüfus artış hızı (n), fiziksel sermaye aşınma oranı (δ) ve teknoloji gelişme hızının (g) toplamı alınmak suretiyle bulunmuştur. Beşeri sermaye verisi (H) (ortaokula kayıtlı kişi sayısı / 15 yaş üstü nüfus) ise Barro ve Lee (2000) tarafından hazırlanan Dünya Eğitim Düzeyi veri setinden alınmıştır. Çalışmada Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz ile Türkiye'nin 1990-2015 dönemi, yıllık kişi başı GSMH, fiziki sermaye yatırım oranı (K) (reel yatırımlar / reel GSMH), işgücü (L) (nüfus artış hızı (n), fiziksel sermaye aşınma oranı (δ) ve teknoloji gelişme hızı (g) ve beşeri sermaye (H) verileri kullanılmıştır. ABD doları cinsinden nominal değer olarak elde edilen kişi başı GSMH ve yatırım verileri, deflator aracılığıyla reel hale getirilmiştir.

MRW büyüme modeli işgücü ve sermayeyi büyümenin belirleyici etkenleri olarak ele alırken, nüfus artışı ve teknolojiyi büyüme dışsal olarak belirleyen faktörler olarak almaktadır. Bu anlamda model, iktisadi olmayan faktörleri dikkate almadığından, kurumlar ve kurumsal kalite faktörlerinin ülkelerin büyümelerindeki etkisini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Diğer taraftan MRW büyüme modelinde büyüme analizi, bir denge noktasının var olup olmadığına ve varsa seviyesine odaklanmaktadır. Bu bakımdan model, çoklu denge durumlarını açıklamadığı gibi denge halinde değişim yaratan yapısal farklılaşma ve dönüşümleri de içermemektedir. Dolayısıyla sözkonusu model, ülkeler arasında yapısal farklılıklardan kaynaklanan farklı büyüme performanslarını ölçümlemekte yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada kurumsal kalite faktörleri, büyüme üzerindeki etkinliklerini belirleyebilmek amacıyla, ekonometrik büyümedeki değişimi açıklayıcı göstergeler olarak modele dahil edilmiştir.

4.2. Panel Veri Analizi

Bu çalışmada MRW büyüme modeli çerçevesinde temel hipotez, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyümeyi etkilediğidir. Temel hipotezin test edilebilmesi için modele kurumsal kalite değişkenleri dahil edilmiştir.

Model kapsamında incelenecek bağımlı değişken, reel kişi başı GSMH (GDP) değerinde gözlemlenen değişimdir ve logaritmik formdaki reel kişi başı GSMH değerinin bir önceki dönemde gözlenen logaritmik formdaki reel kişi başı GSMH değerinden farkı alınarak hesaplanmıştır. Modelde kişi başına GSMH'nın logaritmasının değil bu logaritmanın farkının alınmasının amacı, bağımsız değişkenlerin ekonomik büyüme oranını değil bu oranın değişimini nasıl etkilediğini incelemektir. Bağımsız değişkenler ise fiziki sermaye (K), işgücü (L), beşeri sermaye (H) ile kurumsal kalite faktörleri olarak yargı bağımsızlığı (YB), mülkiyet haklarının korunması (MHK), düzenleme kalitesi (DK), hukukun üstünlüğü (HÜ) ve yolsuzluğun kontrolü (YK)'dür.

Veri seti, Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz ve Türkiye olmak üzere toplam 11 ülke için bu değişkenlere ait 1990-2015 yıllarını kapsayan toplam 25 yıldan oluşan zaman serilerini içermektedir. Zaman serilerinin frekansı ise yıllıktır. Çalışma kapsamında incelenen ülkelerden Türkiye dışındaki 10 ülkenin Avrupa Birliği ülkeleri arasından seçilmiş olmasının sebebi, sözkonusu ülkelerin hem ekonomik büyüme hem de kurumsal kalite açısından gelişmişlik düzeyinin yüksek olması ve bunlara dair verilere sahip olmalarıdır. Sözkonusu ülkelerin kurumsal kalite faktörlerine ilişkin verilerin en erken 1990 yılına ait olması sebebiyle, çalışma 1990- 2015 yıllarını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Çalışmada, Gauss 10.0 ve E-views 7.0 programları kullanılmıştır.

Bu çalışmada kurumsal faktörlerin ülkelerin ekonomik büyümelerinde nasıl bir farklılık oluşturduğunu incelemek için veri bir zaman diliminde farklı ülkelerin karşılaştırılması gerekmektedir. Bu amaçla yatay kesit birimleri arasında karşılaştırma yapılması gerekir. Ancak analizin ikinci kısmını oluşturan büyüme dinamik bir süreç olduğundan ve kurumların oluşumu da anlık olmayıp bir zaman sürecinde gerçekleştiğinden, bu analizde her bir yatay kesit biriminin zaman serisi verileri kullanılmalıdır. Dolayısıyla ampirik çalışmada hem yatay kesit hem de zaman boyutunu birlikte ele alan bir yöntem ihtiyacı vardır. Bu nedenle kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin değerlendirilebilmesi amacıyla panel veri analizi yapılacaktır. Panel veri yönteminin kullanılması, aynı zamanda, kısa dönemli verilerle daha kapsamlı ve açıklayıcı bir ortama ulaşılmasını sağlayacaktır (Brooks, 2008).

Zaman boyutuna sahip kesit serilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine panel veri analizi adı verilmektedir. Panel veri analizi yapılmasının nedeni, bu analizde zaman serileri ile kesit serileri bir araya getirilerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip veri seti oluşturulması ve panel veri analizinin, sadece yatay kesit ya da sadece zaman serisi ile karşılaştırıldığında çeşitli avantajlara sahip

bulunmasıdır. Panel veri modellerinde gözlem sayısı kesit ve zaman serilerine göre daha fazla olacaktır. Bu durumda elde edilecek parametre tahminleri daha güvenilir olacak ve tahmin edilen modeller daha az kısıtlayıcı varsayıma dayanacaktır (Turhan ve Taşseven, 2010). Buna göre analizde yer alan değişkenler Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Kısaltmalar, Değişkenler ve Kaynaklar

Kısaltmalar	Değişkenler	Kaynak
GDP	Kişi Başına Reel GSMH	Dünya Bankası
K	Fiziki Sermaye Yatırım Oranı	Dünya Bankası
L	İşgücü (Nüfus Artış Hızı + Teknoloji Gelişme Hızı + Sermaye Aşınma Oranı)	Dünya Bankası
H	Beşeri Sermaye Oranı	Dünya Bankası
YB	Yargı Bağımsızlığı	Fraser Enstitüsü
MHK	Mülkiyet Haklarının Korunması	Fraser Enstitüsü
DK	Düzenleme Kalitesi	Dünya Bankası
HÜ	Hukukun Üstünlüğü	Dünya Bankası
YK	Yolsuzluğun Kontrolü	Dünya Bankası

Bu modele uygun olarak bağımlı değişken olan GDP ve bağımsız değişkenler K, L, H ve kurumsal kalite faktörü (KK) için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₀: GDP ile K, L, H ve KK değişkenleri arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: GDP ile K, L, H ve KK değişkenleri arasında güçlü ve anlamlı bir ilişki vardır.

Buna göre kurumsal kalite faktörlerini içeren modeller aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Panel Veri Analizinde Kullanılan Modeller

Model İsmi	Model Eşitliği
Model 1 (MRW)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \varepsilon_t$
Model 2 (YB)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \alpha_4 \text{YB} + \varepsilon_t$
Model 3 (MHK)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \alpha_4 \text{MHK} + \varepsilon_t$
Model 4 (DK)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \alpha_4 \text{DK} + \varepsilon_t$
Model 5 (HÜ)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \alpha_4 \text{HÜ} + \varepsilon_t$
Model 6 (YK)	$\ln(\text{GDP}) = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(K) + \alpha_2 \ln(L) + \alpha_3 \ln(H) + \alpha_4 \text{YK} + \varepsilon_t$

Panel veri analizi için paneli oluşturan serilerin yatay kesit bağımlılığı testi önem taşımaktadır (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Yatay kesit birimlerinin bir-biriyle bağımlı olup olmamaları, seriye gelen bir şoktan aynı derece etkilenip etkilenmediği incelenmelidir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, panelin zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testiyle; her ikisi de büyük olduğunda Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testiyle araştırılabilmektedir. Bu çalışmada 25 yıl ve 11 ülke olduğu için, paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasındaki bağımlılık, Breusch-Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran vd. (2008) tarafından sapması düzeltilen LM_{adj} (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiştir. Testin hipotezleri:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucunda elde edilecek olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmektedir (Pesaran vd., 2008).

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişken	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
ln(K)	5.446	0.126
ln(L)	6.824	0.086
ln(H)	4.243	0.642
YB	14.615	0.994
MHK	21.358	0.780
DK	14.087	0.943
HÜ	17.741	0.773
YK	9.646	0.995
Eşbütünleşme Denklemi	44.48	0.827

Tablo 4'deki sonuçlara göre; olasılık değerleri 0.05'ten büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmiş ve serilerde yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda paneli oluşturan ülkelerden birinin kurumsal kalite faktörlerini etkileyen bir şokun diğerlerini de etkilediği söylenemeyecektir.

Panel veri analizinde kullanılan serilerin durağanlık tespitinde Levin, Lin ve Chu sınaması yapılmıştır.

Tablo 5: Levin, Lin ve Chu Birim Kök Sınaması

Değişken	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
ln(GDP)	-0.060621	0.9519
ln(K)	-3,950720	0.0002
ln(L)	-3,826875	0.0003
ln(H)	-4,185637	0.0001
YB	5,205695	0.0000
MHK	6,069157	0.0000
DK	3,398671	0.0012
HÜ	-3,485210	0.0041
YK	-4,337545	0.0002
Yatay Kesit Sayısı	11	
Gözlem Sayısı	275	

Tablo 5’de yer alan Levin, Lin ve Chu yöntemine göre yapılan birim kök sınaması sonuçlarında, GDP serisi için durağanlığın sağlanamadığı görülmektedir. Kişi başı reel GSMH, önceki dönem verisiyle birebir ilişkili dinamik bir değişken olduğundan, bu seride trend olması beklenen bir durumdur. Bu nedenle serinin birinci derece farkı alınarak durağan hale gelmesi sağlanmıştır.

Panel veri analizinde seriler arasında eşbütünleşmenin varlığı, Westerlund (2008) Durbin-H yöntemi ile test edilmiştir. Tezin hipotezleri şu şekildedir:

H_0 : Eşbütünleşme ilişkisi yok.

H_1 : Eşbütünleşme ilişkisi var.

Hipotezlerin red veya kabulüne, elde edilen test istatistiğinin normal dağılım tablosu kritik değerleriyle karşılaştırılmasıyla karar verilmektedir. Buna göre, elde edilen test istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde 1.645’ten büyük olduğunda, H_0 reddedilmekte ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilmektedir.

Westerlund (2008) Durbin-H yönteminde, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, grup ve panel boyutunda ayrı ayrı test edilmektedir. Westerlund (2008) Durbin-H grup testinde otoregresif parametrenin kesitler arasında farklılaşmasına izin verilmektedir. Bu testte H_0 hipotezinin reddedilmesi, en azından bazı kesitler için eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir. Westerlund (2008) Durbin-H panel eşbütünleşme testinde ise, otoregresif parametrenin bütün kesitler için aynı olduğu kabul edilmektedir. Bu varsayım altında, H_0 hipotezi reddedildiğinde, bütün kesitler için eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir (Bayar, Güloğlu ve Selman, 2011). Tablo 6’daki test sonuçları elde edilmiştir.

Tablo 6: Durbin-H Panel Eşbütünlüşme Testi

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	Kritik Değer (%5)	Karar
Durbin-H Grup İstatistiği	0.197	0.0000	1.645	Eşbütünlüşme ilişkisi yoktur.
Durbin-H Panel İstatistiği	0.401	0.0002	1.645	Eşbütünlüşme ilişkisi yoktur.

Test sonucunda elde edilen grup ve panel istatistiklerinin 1.645'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda H_0 hipotezi kabul edilmiş ve ülke gruplarında ve panelin genelinde, değişkenlere ilişkin seriler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada hangi modelin kullanılacağına karar vermek amacıyla Standart F Testi ve Hausman Testi uygulanmıştır. Bu bağlamda klasik (havuzlanmış panel veri yöntemi) model ve sabit etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için standart F-Testi; sabit ve rastsal etkiler modeli arasında karar verebilmek için ise Hausman Testi uygulanmıştır. Her bir model ayrı ayrı test edilmiştir. Testten elde edilen bulgular Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Standart F Testi ve Hausman Testi

Modeller	F Testi		Hausman Testi		Seçilen Model
	F İstatistiği	Olasılık	Ki-Kare İstatistiği	Olasılık	
Model 1 (MRW)	83,6522	[0.0000]	23,6065	[0.0008]	Sabit Etkiler
Model 2 (YB)	92,8093	[0.0000]	33,8721	[0.0002]	Sabit Etkiler
Model 3 (MHK)	66,5649	[0.0000]	36,6065	[0.0046]	Sabit Etkiler
Model 4 (DK)	85,6156	[0.0000]	18,8064	[0.0000]	Sabit Etkiler
Model 5 (HÜ)	94,0038	[0.0000]	25,9863	[0.0003]	Sabit Etkiler
Model 6 (YK)	88,6446	[0.0000]	23,2795	[0.0000]	Sabit Etkiler

Standart F testi için oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Modelin sabit terimi tüm yatay kesit birimleri için aynıdır.

H_1 : Modelin sabit terimi tüm yatay kesit birimleri için aynı değildir.

F-İstatistiği test sonuçlarına göre "modellerin sabit terimi tüm yatay kesit birimleri için aynıdır" şeklindeki H_0 hipotezi %1 önem düzeyinde reddedildiği için sabit etkiler panel veri modelinin veriyi daha iyi temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Birim veya birim ve zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani tesadüf etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliği, Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenmiştir.

Sabit etkili modelin parametre tahmincileri ile tesadüf etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ortaya koymak için Hausman Testi yapılmıştır (Greene, 2003).

Sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için kullanılan Hausman testinde, öncelikle model rastsal olarak tahmin edilmiş, ardından elde edilen tahmin test edilerek hangi modelin kullanılacağına karar verilmiştir.

H_0 : Rastsal etkiler mevcuttur.

H_1 : Rastsal etkiler yoktur.

Hausman test sonuçları incelendiğinde, olasılık değeri sıfıra yakın olduğundan rastsal etkilerin mevcut olduğunu varsayan H_0 hipotezi, %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Buna göre sabit etkili modelin daha tutarlı sonuçlar verdiği anlaşılmaktadır.

Sabit etkiler yaklaşımının uygulanmasına karar verilen modeller için, değişen varsayınlar, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olup olmadığını tespit etmek amacıyla sırasıyla Modifiye Edilmiş Wald Testi, Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi ve Friedman Testi uygulanmıştır.

Tablo 8: Sabit Etkiler Yaklaşımının Uygulandığı Modellerde Varsayımların Testi

Model 1		Model 2		Model 3	
Modifiye Edilmiş Wald Testi		Modifiye Edilmiş Wald Testi		Modifiye Edilmiş Wald Testi	
chi2(01)	Prob>chi2	chi2(01)	Prob>chi2	chi2(01)	Prob>chi2
85,84	0,076	107,84	0,065	117,27	0,000
Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi		Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi		Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi	
2,712932		3,164578		2,211711	
Friedman Testi		Friedman Testi		Friedman Testi	
P value	0,9999	P value	0,9999	P value	0,9999
Model 4		Model 5		Model 6	
Modifiye Edilmiş Wald Testi		Modifiye Edilmiş Wald Testi		Modifiye Edilmiş Wald Testi	
chi2(01)	Prob>chi2	chi2(01)	Prob>chi2	chi2(01)	Prob>chi2
103,22	0,210	170,52	0,000	112,34	0,648
Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi		Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi		Modifiye Edilmiş Bhargava et. al. Durbin-Watson Testi	
2,622882		3,445222		2,475228	
Friedman Testi		Friedman Testi		Friedman Testi	
P value	0,9999	P value	0,9999	P value	0,9999

Tablo 8’de verilen test sonuçlarından görüldüğü üzere modellerde otokorelasyon sorunu yoktur. Aynı şekilde sözkonusu modellerde birimler arası korelasyona ilişkin bulguya rastlanmamıştır. Kurulan sabit etkiler modelinin değişen varyans problemi içerip içermediği Modifiye Edilmiş Wald Testi ile sınanmıştır. Buna göre Model 1, Model 2, Model 4 ve Model 6’dan elde edilen hata terimlerine uygulanan modifiye edilmiş Wald testi sonuçları bu modeller için hata terimlerinin değişen varyanslı olmadığına işaret etmektedir. Ancak Model 3 ve Model 5’de değişen varyans sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişen varyans sorunu ile karşılaşılan modelde, Arellano-Froot-Rogers tahmincisi kullanılarak standart hatalar düzeltilmiş ve model sonuçları buna göre yorumlanmıştır. Tablo 9’da sabit etkiler modelinin sonuçları yer almaktadır.

Tablo 9: Sabit Etkiler Modeli Tahmin Sonuçları

Model	Model 1 (MRW)	Model 2 (YB)	Model 3 (MHK)	Model 4 (DK)	Model 5 (HÜ)	Model 6 (YK)
Değişken	Katsayı Olasılık	Katsayı Olasılık	Katsayı Olasılık	Katsayı Olasılık	Katsayı Olasılık	Katsayı Olasılık
K	0,2914 0,0003	0,1185 0,0000	0,3102 0,0000	0,2461 0,0012	0,1884 0,0000	0,3328 0,0000
L	0,3111 0,0000	0,3347 0,0001	0,3014 0,0000	0,2274 0,0000	0,2273 0,0000	0,0212 0,0000
H	0,3262 0,6248	0,2401 0,0637	0,4200 0,8647	0,1847 0,0000	0,2186 0,7437	0,1793 0,5443
YB		-0,1725 0,0000				
MHK			0,5208 0,0042			
DK				-0,1166 0,0028		
HÜ					0,2014 0,0004	
YK						0,3989 0,0031
R ²	0,8475	0,6827	0,7042	0,8843	0,7272	0,6795
F İstatistiği	62,34042	67,54856	68,26755	51,55215	79,46258	54,89438
Olasılık (F istatistiği)	0,000000	0,001020	0,000026	0,000000	0,000000	0,001029

Modelde %5 anlamlılık düzeyinde H değişkeni anlamlı sonuç vermemiştir. Literatüre uyumlu olmayan bu durumun, beşeri sermaye birikimi açısından gözlem aralığının kısa olmasına ve bu değişkenin etkilerinin daha uzun dönemde gözlenebilmesine bağlı olduğu düşünölmektedir. Diğer değişkenlerin t değerlerinin anlamlı çıktığı görölmektedir. Bu nedenle sözkonusu değişkenler ile bağımlı değişken arasında ilişki olmadığını varsayan H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Modele göre, fiziki sermaye ve işgücünün göstergesi olan değişkenler, kişi başı reel GSMH (gelir) ile pozitif ilişki içerisindedir. Kurumsal kalite faktörleri açısından bakıldığında, mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri geliri pozitif yönde etkilerken, yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile gelir arasında negatif bir ilişki olduğu görölmektedir.

Model 1 (MRW) sonuçlarına göre, fiziki sermaye birikiminde %1 artış, gelirdede %0,3 artış yaratırken, aynı şekilde işgücündeki %1 artış %0,3 artışa yol açmaktadır. Bu sonuçlar MRW büyüme modeli varsayımlarıyla uyumludur. Model sonuçlarına göre R^2 değeri %85 düzeyindedir.

Temel MRW modeline kurumsal kalite değişkenleri eklenerek oluşturulan bütün modellerde, temel değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

MRW büyüme modeline yargı bağımsızlığı değişkeni eklenerek elde edilen Model 2 (YB)'ye göre temel büyüme değişkenleri olan fiziki sermaye yatırım oranı (K) ve işgücü (L) %1 önem düzeyinde anlamlı ve katsayıların işaretleri beklenen yöndedir. Yargı bağımsızlığı (YB) değişkeni de anlamlı fakat katsayı işareti negatiftir. Buna göre YB değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artışın, kişi başına geliri 0,17 birim negatif yönde etkilediği görölmektedir. Literatürde bu yönde sonuçlara rastlanmıştır. Örnek olarak Abeyasinghe (2004), yargı bağımsızlığının, ileri demokrasi ile desteklenmemesi halinde ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini ifade etmiştir (Abeyasinghe, 2004). Modelde F istatistiği anlamlı bulunmuştur ve R^2 değeri %68 düzeyindedir.

Mülkiyet haklarının korunması değişkeninin dahil edildiği Model 3 (MHK) incelendiğinde; temel büyüme değişkenleri (K ve L) %1 önem düzeyinde anlamlı ve katsayıların işareti beklenen yöndedir. Aynı şekilde mülkiyet haklarının korunması (MHK) göstergesi, pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre MHK değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artış, kişi başına geliri 0,52 birim arttırmaktadır. Bu model için F istatistiği anlamlı ve R^2 değeri %70 olarak bulunmuştur.

Kurumsal faktör olarak düzenlemelerin kalitesi (DK) değişkeninin yer aldığı Model 4 (DK)'ün sonuçları incelendiğinde, temel büyüme değişkenlerinin (K, L ve H) %1 önem düzeyinde anlamlı oldukları ve katsayıların işaretinin beklenen yönde olduğu görülmektedir. Düzenlemelerin kalitesi göstergesi anlamlı ve negatif yönlüdür. Buna göre DK değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artışın, kişi başına geliri 0,12 birim negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Modelde F istatistiği anlamlıdır ve R² değeri %88'dir.

Model 5 (HÜ)'de hukukun üstünlüğü (HÜ) faktörü modele dâhil edilmiştir. Bu modelden elde edilen bulgulara göre temel büyüme değişkenleri (K ve L) %1 önem düzeyinde anlamlıdır ve katsayıların işareti beklenen yöndedir. Hukukun üstünlüğü göstergesi pozitif yönlü ve %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Buna göre HÜ değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artış, kişi başına geliri 0,2 birim arttırmaktadır. Modelin istatistik değeri anlamlı ve R² değeri %72 düzeyindedir.

Yolsuzluğun kontrolü değişkeninin dahil edildiği Model 6 (YK)'de, temel büyüme değişkenleri (K ve L) %1 önem düzeyinde anlamlı ve katsayıların işareti beklenen yöndedir. Yolsuzluğun kontrolü (YK) göstergesi, pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre YK değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artış, kişi başına geliri 0,4 birim arttırmaktadır. Bu model için F istatistiği anlamlı ve R² değeri %68 düzeyindedir.

Tüm modellerde F istatistiği anlamlı çıkmıştır ve R² değerleri %68 ila %85 arasındadır. Bu durum modellerin anlamlılık düzeyinin ve açıklama gücünün yüksek olduğunu ifade etmektedir. Modeller genel olarak değerlendirildiğinde, kurumsal kalite faktörleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümeyi pozitif yönde en fazla etkileyen kurumsal kalite faktörlerinin mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğun kontrolü olduğu görülmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar da mülkiyet haklarının korunması ve yolsuzluğun kontrolü seviyesi arttıkça, büyümenin artacağına işaret etmektedir. Aynı şekilde, hukukun üstünlüğü değişkeni ile büyüme arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü düzeyinin artmasına bağlı olarak reel gelirin de artacağı söylenebilir.

Diğer taraftan yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile gelir arasında ters yönlü bir ilişki olması, genellikle kalkınma iktisatçıları tarafından iddia edildiği üzere, yasaların ve yargı sisteminin kalitesinin, büyümenin bir nedeni değil, ekonomik gelişme ve kalkınmanın bir sonucu olduğu görüşünü destekler niteliktedir.

5. Sonuç

Kurumlar ile ifade edilmek istenilen, kurallar, düzenlemeler, yasalar ve politikalar aracılığıyla oluşturulan sistemdir. Kurumların, coğrafya, iklim gibi faktörlerden farkı, bir toplumsal tercih neticesinde oluşmalarıdır. Bu nedenle ülkeler arasındaki büyüme ve gelişmişlik farklılıkları, ülkelerin kurumlarına ilişkin toplumsal tercih farklılıklarından da kaynaklanmaktadır. Kurumlar, üretim, tasarruf, yatırım, bölüşüm ve tüketim gibi ekonomik süreçleri etkilemek suretiyle ülkelerin ekonomik büyümelerini etkilemektedir.

Bu çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İspanya, İrlanda, İtalya, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz ile Türkiye'nin 1990-2015 dönemi verileriyle MRW büyüme modeli kullanılarak yapılan panel veri analizinde, ülkelerin ekonomik farklılıklarını belirleyen faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ülkelerin büyüme hızlarını etkileyen faktörler, fiziki sermaye, işgücü, beşeri sermaye ve kurumsal kalite faktörleri kapsamında incelenmiştir. Bu bağlamda, kurumsal kalite faktörlerinin dahil edildiği modellerde, sözkonusu faktörler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu katsayılar ve anlamlı t değerleri ile tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan analizde, beşeri sermayenin kişi başı reel GSMH'da pozitif bir değişim yarattığı tespit edilememiştir. Bu sonucun, gelişmiş ülkelerde nüfusun eğitim süresi uzadıkça büyümeye katkısının azalması veya beşeri sermayedeki değişimin etkilerinin çok daha uzun dönemli büyüme rakamları üzerinde kendini göstermesinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ayrıca beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi yeni teknolojilerin ve verimli üretim araçlarının geliştirilmesi yoluyla etkileyeceği düşünüldüğünde, beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında dolaylı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Fiziki sermaye ve işgücünün, kişi başı reel GSMH (gelir) ile pozitif ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Kurumsal kalite faktörlerinden mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü değişkenleri geliri pozitif yönde etkilerken, yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile gelir arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda, kurumsal kalite ile büyüme arasında aynı yönlü ilişkiyi işaret eden mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü düzeyinin artmasına bağlı olarak reel gelirin de artacağı söylenebilir.

Diğer taraftan yargı bağımsızlığı ve düzenlemelerin kalitesi ile gelir arasında ters yönlü bir ilişki olmasını, yasaların ve yargı sisteminin kalitesinin, büyümenin bir nedeni değil, bir sonucu olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Sonuç olarak bu çalışmada, ülkelerin büyümelerinde kurumsal faktörlerin etkisinin bulunduğu ekonometrik olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla lkeler arasındaki büyüme farklılıklarının bir sebebi olarak ülkelerin kurumsal kalite seviyelerindeki farklılık gösterilebilir. Kurumsal yapı, ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği düzlemi oluşturduğundan, kurumsal yapının kalitesindeki iyileşme, ekonominin büyüme hızını da arttırabilir.

Bu çalışmanın sonuçlarını analiz ederken göz önünde bulundurulması gereken husus, kurumsal kalite göstergelerinden sadece 5 tanesinin çalışma kapsamında ele alındığıdır. Çalışma kapsamına alınmamış olan göstergelerin, ekonomik büyüme üzerinde daha büyük ve anlamlı etkilerinin olması mümkündür. Ayrıca bu çalışmada kurumsal kalite faktörlerinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilirken, ekonomik büyümenin göstergesi olarak reel kişi başı GSMH değerinde gözlemlenen değişim esas alınmıştır. Bu durum, tüm ekonomik büyüme göstergeleri açısından aynı sonucun çıkacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, daha büyük veri setiyle, daha fazla sayıda kurumsal kalite göstergesi ile farklı değişkenler kullanılarak yapılacak analizlerde farklı sonuçlarla karşılaşılabilir.

Kaynakça

1. Abeyasinghe, R. (2004). "Democracy, Political Stability, and Developing Country Growth: Theory and Evidence" IWU Honors Projects. Paper 17.
2. Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. ve Thaicharoen, Y. (2003). Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth. National Bureau of Economic Research. Working Paper 9124.
3. Acemoğlu, D. ve Robinson, J. (2008). The Role of Institutions in Growth and Development. World Bank Working Paper No.10.
4. Aghion, P., Alesina, A., ve Trebbi, F. (2007). Democracy, Technology and Growth. NBER Working Paper, no:13180 (2007), s.1-20.
5. Alesina, A. ve Wagner, A. (2003). Choosing and Reneging on Exchange Rate Regimes. NBER Working Paper. No. 9809, June 2003.
6. Barro, R. ve Lee, J.W. (2000). A New data Set of Educational Attainment in the World. http://www.barrolee.com/papers/Barro_Lee_Human_Capital_Update_2011Nov.pdf
7. Bayar, G., Güloğlu, B. ve Tokpunar, S. (2011). Ekonomik Yaklaşım Kongresi: "Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: Politika Arayışları", 22-23 Aralık.
8. Breusch, T. ve Pagan, A. R., (1980). "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Modelspecification Tests in Econometrics", Review of Economic Studies, 47: 239-53.
9. Brooks, C. (2008). Introductory Econometrics for Finance (2th Ed.). UK, Cambridge University Press.
10. Bussiere, M. ve Mulder, C. (1999). Political Instability and Economic Vulnerability. IMF Working Paper. No. WP/99/46.
11. Calvo, G. ve Mishkin, F. (2003). The Mirage of Exchange Rate Regimes for Emerging Market Countries. Journal of Economic Perspectives. 2003, v17 (4,Fall), 99-118.
12. Chong, A. ve Calderon, C. (2000). Institutional Quality and Income Distribution. Economic Development and Cultural Change. Vol. 48, No.4, 761-786.
13. Dawson, J., (2013). Causality in the Freedom-Growth Relationship. European

Journal of Political Economy, Cilt 19, Sayı 3, s. 479-495.

14. Du, J. (2010). Institutional Quality and Economic Crises, The Review of Economics and Statistics, Cilt 92, Sayı 1, s. 173–179.
15. Dünya Bankası, (2018), Dünya Gelişmişlik Göstergeleri. <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/world-development-indicators>.
16. Fraser Enstitüsü, (2018), Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi. <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/map?geozone=world&page=map&year=2016>
17. Greene, W.H. (2003), Econometric Analysis, New Jersey: Prentice Hall Press.
18. Hall, R. ve Jones, C. (1998). Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others? The Quarterly Journal of Economics. Vol. 114, No. 1 (Feb., 1999), pp. 83-116.
19. Knack, S. ve Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Indicators. World Bank Working Paper. November 1995.
20. Knack, S. ve Keefer, P. (1998). Why Don't Poor Countries Catch Up? A Cross-National Test of An Institutional Explanation. Center For Institutional Reform and The Informal Sector. 590-602.
21. Law, S. H. ve Bany-Arifin, A. N. (2008). Institutional Infrastructure and Economic Performance: Dynamic Panel Data Evidence. Structural Reforms and Public Choices. 542-557.
22. Mankiw, G., Romer, D. ve Weil, N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics. May 1992, pp. 407-437.
23. OECD (2019) <https://stats.oecd.org> En Son Erişim Tarihi: 10.09.2018
24. Pesaran, M. H., (2004) "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", Cambridge Working Papers in Economics, 435.
25. Pesaran, M. H., (2008) "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependecy", Cambridge Working Papers in Economics, 0346.
26. Rodrik, D., Subramanian, A. ve Trebbi, F. (2004). Institutions Rule: The Pri-

macy of Institutions Over Geography and Integration In Economic Development. *Journal of Economic Growth*. June 2004, Volume 9, Issue 2, pp 131–165.

27. Shimpalee, P. ve Breuer, J. (2006). Currency Crises and Institutions. *Journal of International Money and Finance*. 2006, vol. 25, issue 1, 125-145.
28. Shimpalee, P. ve Breuer, J. (2007). An Event Study of Institutions and Currency Crises. *Review of Financial Economics*. 2007, vol. 16, issue 3, 274-290.
29. Turhan M. ve Taşseven .Ö. (2010). Yönetim Fonksiyonlarının Uygulandığı Alanlarda Ortaya Çıkan Hata Değerlerinin Oluşturduğu Yeni İlişkilerin Panel Veri Modelleri ile İrdelenmesi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, *Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:11, 128–153.